Regionální rozdíly ve vnímání mezinárodní migrace studenty středních škol a jejich podmiňující faktory*

JIŘÍ HASMAN, PAVLÍNA DIVÍNOVÁ**
Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Regional Differences in Attitudes towards International Migration by Secondary School Students and Their Determinants

Abstract: In recent years Czech public discourse has been highlighting the belief that there are profound and ever-deepening cleavages within Czech society that also have a significant geographic dimension. One of the issues on which public opinion differs greatly in different regions is the perception of migrants and migration in general. The aim of this paper is therefore to evaluate the extent to which this perception indeed differs across regions, and what factors can explain the variation. For this purpose, a questionnaire survey was fielded among secondary-school students in three Czech cities, which proved the existence of significant regional differences in attitudes towards migration. However, these differences greatly depend on how the attitudes are measured – by far the most pronounced differences are found in the attitudes towards the refugees and immigrant groups associated with the recent wave of refugees, attitudes towards whom were three times more negative among students in the Zlín region than among students in Prague. These differences can only partly be explained by the different characteristics of the regions and students. By contrast, friendly contact with foreign nationals seems to be the most vital explanatory variable. The article also presents a model that illustrates the possible process by which individual factors may shape students' attitudes towards migration.

Keywords: Czech Republic, migration attitudes, spatial differentiation, upper secondary education

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2020, Vol. 56, No. 1: 57–83
https://doi.org/10.13060/csr.2020.003

* Podpořeno Univerzitou Karlovou (UNCE/HUM 018). Autoři děkují Vítu Bořilovi, Martinu Lepičovi a dvěma anonymním recenzentům za velmi podnětné komentáře.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: RNDr. Jiří Hasman, Ph.D., Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Albertov 6, 128 43 Praha 2, e-mail: jirka.hasman@seznam.cz.

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2020

Úvod

Český veřejný diskurz v posledních letech silně akcentuje přesvědčení o výrazném a neustále se prohlubujícím rozdělení české společnosti. Na síle tyto názory začaly nabírat po prezidentských volbách v roce 2013, kdy Miloš Zeman vítězil zejména v perifernějších oblastech, zatímco v Praze a dalších velkých městech prohrával. To (a pozdější vypískání při vystoupení na Albertově 17. 11. 2014) pak ovlivnilo jeho pozdější rétoriku, když dával do ostrého kontrastu „od reality odtrženou pražskou kavárnu" proti zbytku republiky. Debaty o rozpolcení země ještě zesílily poté, co se velké územní rozdíly projevily ve výsledcích sněmovních voleb v roce 2017 a zejména pak prezidentských v roce 2018. Problematikou, v níž se tyto rozdíly po roce 2014 projevovaly patrně nejvíce, se stala migrace, zejména pak vnímání uprchlické vlny následující konflikt v Sýrii, která se přitom paradoxně České republice téměř vyhnula [Hasman, Lupták 2016].

Výše uvedená otázka není přitom zajímavá pouze z hlediska společenského, ale i z hlediska akademického. Postoje jedinců k migraci jsou zpravidla vysvětlovány souhrou kontextuálních a individuálních faktorů, přičemž většina autorů se zaměřuje na mezinárodní srovnání, potvrzujíce zpravidla zásadní roli národního kontextu [např. Ceobanu, Escandell 2010; Čermáková, Leontiyeva 2017; Bořil 2018]. Tento článek tak na uvedený výzkum navazuje na nižší řádovostní úrovni, a to v českém kontextu, kde se téma vnímání migrace přitom zkoumá zatím (vzdor své relevanci) vzácně.[1] Prvním cílem výzkumu je tedy posoudit význam regionálního kontextu na vnímání migrace, a tedy konkrétněji zjistit, (1) zda opravdu existují prostorové rozdíly ve vnímání migrace, (2) které faktory toto vnímání ovlivňují a (3) nakolik lze případné prostorové rozdíly vysvětlit na základě prostorové diferenciace těchto faktorů a nakolik jsou dány kontextem regionů, kde studenti žijí a studují.

Při takto zaměřeném výzkumu je nutno mít na paměti komplikovanost měření postojů k migraci, která je v dosavadním výzkumu značně podceňována, když jsou tyto postoje velmi často zjednodušeny na úroveň jednorozměrné veličiny. Jak však ukazují například nejnověji Čermáková a Leontiyeva [2017], postoje k migraci jako celkovému procesu a k migrantům jako osobám mohou dosahovat odlišné úrovně a být ovlivněny různými faktory, přičemž mezi nimi navíc může a nemusí být vzájemný vztah [Ceobanu, Escandell 2010]. Realita je však ještě komplikovanější, když lze očekávat i rozdíly v postojích k pracovní migraci a uprchlictví či v postojích k různým migračním skupinám [např. Chaloupková, Šalamounová 2006; Tormey, Gleeson 2012].[2] Druhým cílem výzkumu je proto

[1] Výjimkami jsou Novotný, Polonský [2011] či Straková, Simonová [2013]; ani tyto studie však nejsou zaměřeny přímo na otázku migrace, navíc vznikly ještě před migrační vlnou a především se systematicky nezaměřovaly na prostorovou diferenciaci jejího vnímání.

[2] Pro zjednodušení bude ve zbytku textu používán zjednodušující termín „postoje k migraci", ač půjde o celkové vnímání migrace i migrantů samotných.

zhodnotit, jak se liší úroveň i podmiňující faktory postojů k migraci v závislosti na jejich konceptualizaci.

Převážně jsou postoje k migraci analyzovány na datech převzatých z větších šetření typu Eurobarometr [viz mj. Quillian 1995; Bořil 2018]. Taková data však neumožňují postihnout všechny potenciální vysvětlující proměnné ani konceptualizace samotných postojů k migraci. Proto jsme se rozhodli přistoupit k provedení vlastního dotazníkového šetření, které bylo zacíleno přímo na zisk dat vztažených k tomuto výzkumu (znění otázek viz Příloha 1[3]). Zaměřili jsme se přitom na populaci středoškolských studentů, kteří dle výzkumu Člověka v tísni [2015] vnímají soužití s imigranty negativněji než dospělá populace. Šetření proběhlo vždy na jednom gymnáziu a jedné střední odborné škole ve třech účelově vybraných, navzájem výrazně odlišných lokalitách: v Praze, ve velkém městě Ústeckého kraje a v malém městě na periferii Zlínského kraje.[4] Vzhledem ke své do jisté míry inovativnosti má výzkum povahu spíše pilotního šetření, což se projevuje jak omezenou velikostí vzorku (293 studentů), tak i tím, že se (naštěstí spíše vzácně) některé otázky (či nabízené odpovědi) neprojevily jako zcela potřebné či vhodně formulované.[5] Zajímavost získaných dat i snaha vyjádřit se co nejaktuálněji k problematice rozdělení české společnosti nás ale přesvědčily, že je i přes zmíněná omezení smysluplné tyto výsledky publikovat, byť budou jen indikativní povahy a nebude možné je zobecnit nad rámec zkoumaného vzorku.

Formování postojů českých středoškolských studentů k migraci

Postoje většinové populace k migrantům ovlivňují faktory na (1) individuální a (2) kontextuální úrovni [Ceobanu, Escandell 2010], přičemž význam těchto faktorů dále moderují (3) znalosti respondentů o imigrantech [Novotný, Polonský 2011]. Z této logiky vychází i výzkum prezentovaný v této studii (Obrázek 1). Vliv individuálních charakteristik je zde očekáván spíše nepřímý, moderovaný vlivem školního a regionálního prostředí, kde jsou názory jedince utvářeny, a dále pak informacemi, které studenti o dané problematice mají. Ty přitom mohou získávat (a) přímo osobním kontaktem s cizinci[6] a (b) nepřímo skrze média přinášející o migraci určité zprávy. Možnosti, jak se k informacím dostat i jak na ně reagovat, pak závisejí na individuálních charakteristikách studentů i na kontextu. Očeká-

[3] Příloha je dostupná online na webových stránkách Sociologického časopisu (https://doi.org/10.13060/csr.2020.003).

[4] S ohledem na značně omezený počet středních škol ve druhé a zejména ve třetí lokalitě nebyla z důvodu zachování anonymity výzkumu jmenována konkrétní města, v nichž byl výzkum proveden.

[5] Použity nebyly otázky 1, 2 a 18; odpovědi na poslední tři možnosti u otázky 3 byly sloučeny.

[6] Nemusí se přitom jednat nutně o imigranty, ale též o osoby, jež mohou studenti znát ze své případné zahraniční návštěvy.

Obrázek 1. Schematické vyjádření faktorů ovlivňujících postoje studentů k migraci

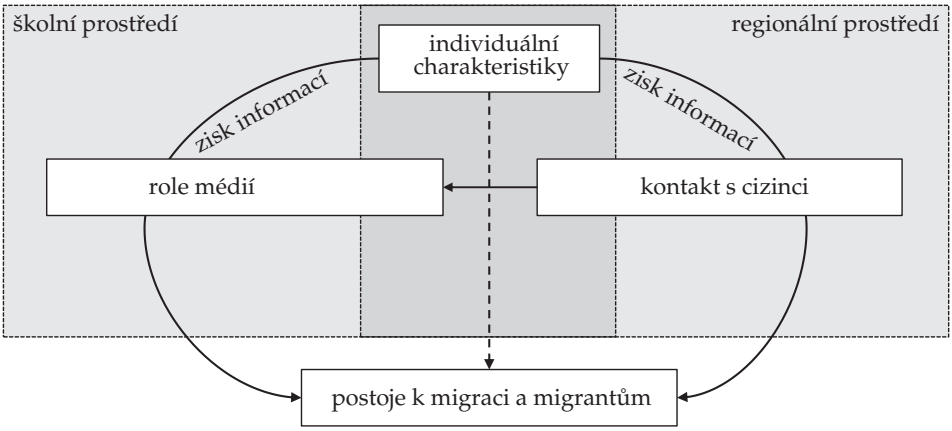

váme přitom, že školní kontext (skrze občanskou výchovu a kritickou diskusi) bude spíše ovlivňovat, jak studenti vnímají média, zatímco regionální kontext (zejména počet migrantů v místě bydliště/školy) může predikovat pravděpodobnost, že se student dostane do kontaktu s cizincem [Schlueter, Scheepers 2010].[7] Vliv obou prostředí se navíc navzájem překrývá, když charakteristiky lokality (a v ní žijících obyvatel) mohou zásadně ovlivňovat i charakteristiky školy (mj. podíl studentů zahraničního původu) a naopak. Obdobně na sobě nejsou nezávislé oba kanály přenosu informací – utváření postojů informacemi z médií lze očekávat více u těch studentů, kteří s cizinci nepřicházejí do kontaktu.

V neposlední řadě je nutno zdůraznit, že prostředí nejenže ovlivňuje zisk informací studentů, ale především úzce (a obousměrně) souvisí s jejich individuálními charakteristikami. Četné výzkumy prokázaly silný vztah mezi charakteristikami jedince, zejména pak socioekonomickým statusem (dále SES) jeho rodiny, a typem i kvalitou školy, jíž dotyčný navštěvuje [např. Gniewosz, Noack 2008; Straková, Simonová 2015]. Průměrné charakteristiky jedinců se pak obecně liší v prostoru – je přinejmenším zřejmé, že ve strukturálně postižených oblastech budou v průměru studenti (respektive jejich rodiče) dosahovat nižšího SES než ti v prosperujících regionech. Nyní se nejprve podrobněji podívejme na potenciální faktory formující postoje k migraci, v závěru této části pak bude diskutováno, jak se mohou tyto postoje lišit v závislosti na jejich konceptualizaci.

[7] Do menší míry může nicméně i školní prostředí ovlivňovat potenciál pro kontakt s cizincem (viz např. mezinárodní spolupráce škol, zahraniční výlety) či naopak místo bydliště vnímání médií (např. skrze regionální média). Z toho důvodu jsme v analytické části vždy zařazovali proměnné spojené s oběma typy prostředí.

Individuální charakteristiky

Z charakteristik na úrovni jedince ovlivňujících postoj k migraci panuje asi největší shoda na významu SES, který je nejčastěji měřen jako agregátní ukazatel příjmu, vzdělanosti a kvality zaměstnání [Kreidl, Hošková 2008]. Za nejdůležitější se přitom považuje úroveň dosaženého vzdělání, jehož efekt je prokázán napříč Evropou, nicméně s rozdílnou silou v závislosti na kontextu daného státu [Hello, Cheepers, Gijsberts 2002; Coenders, Scheepers 2003; Bořil 2018]. Například Weil [1985] i Coenders a Scheepers [2003] ukázali, že vyšší vzdělání vede k liberálnějším a tolerantnějším postojům pouze ve společnostech, které jsou dlouhodobě liberálnědemokratické, ne však u čerstvě posttotalitních společností, což je případ i České republiky. Nižší vliv na postoje k migraci ve východní Evropě než v západní však mají vedle vzdělání i příjem a druh zaměstnání [Kunovich 2004].

Daleko nejednoznačnější jsou závěry diskusí o vlivu demografických faktorů [Ceobanu, Escandell 2010]. Zatímco vliv pohlaví se ve většině studií jeví slabý až neprůkazný [Chandler, Tsai 2001; Novotný, Polonský 2011], věk může být v případě výzkumu populace studentů relevantnější, neb jde o jedince ve věku formování postojů. Jak však diskutují Straková a Simonová [2013], nepanuje jasná shoda, kdy přesně jsou v průměru postoje mladé generace utvořeny.

Poměrně komplexní je pak vztah mezi náboženstvím a předsudky vůči jiným skupinám, když může různými způsoby postoje vylepšovat i zhoršovat [Hunsberger, Jackson 2005]. Směrodatný mimo jiné není jen samotný fakt, zda je člověk věřící, ale i charakter a síla jeho víry. Dle Allporta a Rosse [1967] je sledovaný vztah nelineární, když nevěřící mají předsudků relativně málo, kdežto věřící, kteří chodí do kostela jen minimálně, naopak nejvíce. Jedná se především o lidi, jejichž víra je pouze formální a kteří nepřevzali církevní hodnoty. S rostoucím počtem návštěv kostela pak míra předsudků klesá [ibid.].

Kontextuální charakteristiky

Školní kontext

Škola přirozeně hraje v utváření postojů studentů zcela zásadní roli, a jelikož se od sebe jednotlivé školy liší, lze samozřejmě předpokládat u různých škol i různé dopady na postoje studentů [Straková, Simonová 2013]. V prvé řadě hraje zásadní roli typ škol, a to zejména v prostředí mimořádně diferencovaného českého školství [Bariekzahyová, Rendlová, Hnilica 2010; Straková, Simonová 2015]. Vstřícnější postoje gymnazistů [Gniewosz, Noack 2008] lze vysvětlit dvojím způsobem. Zaprvé jde o samotný charakter škol, který by měl přitahovat nadanější studenty více schopné kritičtějšího myšlení. Jelikož gymnázium zároveň poskytuje širší obecné znalosti než střední odborné školy (SOŠ), měli by studenti získat i lepší znalosti o migraci, přičemž vyšší míra dosažených znalostí pak zlepšuje celkové vnímání migrace [Novotný, Polonský 2011]. Zadruhé zde hraje roli kumulativní efekt, kdy mají z různých důvodů vyšší šance dostat se na gymnázia studenti

z rodin s vyšším statusem [Straková, Simonová 2015]. Proto bylo v každém ze studovaných měst do výzkumu zapojeno vždy jedno gymnázium a jedna SOŠ. Vliv na postoje studentů k migraci dále mohou ovlivňovat různé charakteristiky jednotlivých škol, jako je zejména celkové třídní klima [Gniewosz, Noack 2008] či to, zda jsou studenti na škole s danou problematikou seznamováni [Tormey, Gleeson 2012]. Tyto faktory se opět mohou lišit mezi jednotlivými typy škol [Hána, Hasman, Kostelecká 2017], ale i mezi školami stejného typu.

Regionální kontext

Na rozdíl od výše uvedených faktorů je vliv regionálního prostředí v literatuře spíše opomíjen a prostorová diferenciace v postojích vůči migraci uvnitř jedné země bývá přinejlepším zjednodušena na dichotomii město versus venkov. Přesto existují výzkumy dokládající, že se míra tolerance mezi regiony odlišuje, a to i bez ohledu na velikost sídel [Abrahamson, Carter 1986; Carter et al. 2005]. Vliv prostorového kontextu může být dvojí. První je spíše psychologický, když jde o určité klima místního prostředí, které má vliv na uvažování a postoje místních obyvatel [Wirth 1938; Carter et al. 2005]. Nejčastěji, avšak nikoli výlučně je toto klima spojeno se zmíněnou dichotomií město–venkov, zejména pak s liberálnějším a kosmopolitnějším pohledem městských obyvatel na svět [Wilson 1985]. Druhý důvod pak je spojen s různými měřitelnými charakteristikami prostředí, které mají vliv na individuální charakteristiky respondentů – například úroveň ekonomického rozvoje regionu může korelovat se situací lidí v něm žijících, ale především v regionech s více imigranty roste pravděpodobnost kontaktu s nimi [Schlueter, Scheepers 2010]. Prostorové rozmístění imigrantů je přitom vždy výrazně koncentrováno, a to zejména do hlavních měst, což je případ i Prahy [Drbohlav 2011; Hasman, Novotný 2017]. S výjimkou velkých měst pak je z hlediska podílu imigrantů na celkové populaci v České republice patrný takzvaný západovýchodní gradient, tedy postupně se snižující podíl směrem k východu [Janská, Čermák, Wright 2014; Hasman, Novotný 2017].

Rovina informací

Role médií

Prvním ze dvou předpokládaných zdrojů informací studentů o problematice migrace jsou média. Ta mají nejen v českém prostředí tendenci informovat o cizincích z veliké části záporně [Klvačová, Bitrich 2003; ter Wal, d'Haenens, Koeman 2005; Saková 2009], což pak má negativní dopad zejména u studentů postrádajících přímý osobní kontakt s cizinci, pro něž tak jsou zprávy z médií hlavním zdrojem informací o nich. Naopak studenti, kteří mají možnost při hodnocení cizinců čerpat z osobních zkušeností, mohou tyto své zkušenosti s mediálními zprávami porovnávat a být tak k nim kritičtější. V důsledku toho pak vyjadřují lepší postoje než ti, kteří získávají informace o cizincích z médií [Člověk v tísni 2015].

Kontakt s cizinci

Vliv osobních kontaktů s cizinci na vnímání imigrantů popisuje již poměrně letitá a hojně citovaná kontaktní hypotéza [Allport 1954; Pettigrew, Tropp 2006; Graf, Kováčová 2016]. Podle ní může kontakt jedinců s příslušníky druhé skupiny snižovat jejich předsudky vůči nim a zlepšovat tak jejich vnímání. Celý proces však není automatický a fungování řečeného pozitivního vztahu je podmíněno splněním několika podmínek, mimo jiné kvalitou onoho vzájemného vztahu. Například Novotný a Polonský [2011] ukázali, že výrazně lepší postoje k muslimům zaujímají respondenti, kteří s nimi mají přátelský vztah, zatímco studenti, kteří muslimy sice osobně znali, ale přátelství s nimi nenavázali, neměli o nic lepší postoje než ti bez osobního kontaktu. Oproti tomu Pettigrew a Tropp [2006] prokázali robustnost vztahu mezi kontaktem s cizinci a jejich vnímáním, tedy kontakt s cizinci podle nich zlepšuje jejich vnímání cizinců vždy, byť, dochází-li k němu za optimálních okolností, je efekt kontaktu silnější.

Zatímco kontaktní teorie vysvětluje především vliv na postoje přímo k imigrantům, spíše se vztahem s vnímáním imigrace jako celku pracuje teorie skupinové hrozby [Blumer 1958; Quillian 1995; Schlueter, Scheepers 2010]. Ta vychází z předpokladu, že imigranti pro domácí populaci představují reálnou či domnělou konkurenci (např. na pracovním trhu), což pak může vést k negativnějšímu vnímání procesu migrace, a to zejména ve spojení s nižší ekonomickou úrovní populace [Semyonov, Raijman, Gorodzeisky 2008]. Jelikož však patrně hraje větší roli domnělá velikost skupiny (a tím i hrozby) než reálná [Pottie-Sherman, Wilkes 2017] a jelikož tuto domnělou velikost značně ovlivňuje stávající mediální diskurz [Schlueter, Davidov 2013], v českém prostředí značně „protiuprchlický" [Stehlíková 2018], lze dále očekávat větší obavy (a horší vnímání) skupin spojených se stávající uprchlickou vlnou. Efekt negativních mediálních zpráv a tím i vnímaná velikost imigrační skupiny je přitom větší v regionech s nižším zastoupením imigrantů [Schlueter, Davidov 2013]. Z toho paradoxně plyne, že lze největší efekt skupinové hrozby očekávat tam, kde je migrantů nejméně.[8]

Postoje k migraci

Výše uvedená zjištění je však nutno relativizovat ve světle skutečnosti, že výsledné postoje k migraci výrazně ovlivňuje způsob jejich měření. Jak je zřejmé mimo jiné z odlišných premis (individuální) kontaktní hypotézy a konceptu skupinové hrozby, v prvé řadě lze očekávat jiné postoje k procesu migrace jako takovému a jiné k samotným migrantům [Čermáková, Leontiyeva 2017]. U postojů k migrantům je pak zřejmé lepší hodnocení uprchlíků z důvodů pocitů určité solida-

[8] Tím se vlastně očekávání konceptu pomyslné skupinové hrozby a kontaktní hypotézy sbližují. Zatímco však kontaktní hypotéza pracuje s osobním kontaktem s cizinci, u teorie skupinové hrozby je relevantní podíl imigrantů na populaci regionu.

rity [Bořil 2018 či Leruth, Taylor-Gooby 2018]. Významné rozdíly mohou dále být i v postojích k jednotlivým úžeji definovaným skupinám, což dokazují výsledky měření sociální distance v různých zemích. Ta bývá nejnižší u skupin kulturně blízkých domácímu obyvatelstvu (viz například nejlepší hodnocení západoevropských skupin v USA a Nizozemsku [Kleg, Yamamoto 1998; resp. Hagendoorn, Hraba 1987]) a nejvyšší naopak u těch kulturně vzdálených či spojených s domnělými či reálnými problémy. Sem jsou řazeni v poslední době nejčastěji muslimové, nicméně zhoršené postoje vůči nim jsou v západních společnostech pozorovatelné již dlouhodobě [Hagendoorn, Hraba 1987; Kleg, Yamamoto 1998; Strabac, Listhaug 2008]. Tormey a Gleeson [2012] pak na příkladu irských studentů poukazují na protichůdné hodnocení muslimů, k nimž má ze všech přistěhovaleckých skupin největší podíl studentů největší i nejmenší míru sociální distance. Ke snížení sociální distance vůči skupinám může vést jejich vyšší zastoupení v hostitelské zemi, a tedy intenzivnější kontakt s nimi [Čermáková, Leontiyeva 2017], což se v českém případě může týkat zejména kulturně velmi vzdálených Vietnamců. To naznačují i ojedinělé výzkumy v českém prostředí, zjišťující nižší sociální distanci [Matysová 2012] a méně předsudků [Kudrnáč 2017] k Vietnamcům než ke kulturně bližším Ukrajincům (respektive Východoevropanům). Chaloupková a Šalamounová [2006] poukazují na větší otevřenost Evropanů vůči přistěhovalcům stejného etnika a z evropských zemí; tyto rozdíly jsou však různé v závislosti na kontextu dané cílové země, což se nejvíce projevuje tím, že zatímco obyvatelé tradičních imigračních zemí vykazují větší otevřenost vůči cizincům z chudších zemí, ve sledovaných státech východní Evropy (včetně České republiky) se větší přízni naopak těší imigranti ze zemí bohatších. Z toho plyne i obecnější závěr, že pořadí zemí z hlediska otevřenosti imigrantům je výrazně odlišné dle toho, o jaké imigranty se jedná (a zcela jiné pořadí zemí pak autorky uvádějí z hlediska toho, jak obyvatelé hodnotí celkové dopady imigrace či jak se staví k integraci přistěhovalců). Hodnocení postojů k imigrantům tedy závisí zásadně na konfiguraci kontextu sledovaného území a konceptualizace migrace, obou charakteristik, na něž je v této studii kladen zásadní důraz.

Již méně je zkoumáno, jak se vedle odlišné úrovně postojů v závislosti na zvolené konceptualizaci mohou lišit i determinanty jednotlivých postojů respondentů. Zde jde zejména o rozdílnou roli kontextu, která může být vyšší u postojů k imigrantům než k imigraci [Čermáková, Leontiyeva 2017] a k uprchlíkům než k migrantům obecně [Bořil 2018]. Zatímco socioekonomické charakteristiky více ovlivňují postoje k migraci (viz teorie skupinové hrozby), u samotných migrantů se vzhledem ke kontaktní hypotéze ukazuje být silnějším prediktorem individuální kontakt s nimi [Čermáková, Leontiyeva 2017]. Postoje k muslimům mohou být formovány obdobně jako postoje ke všem imigračním skupinám, nicméně vliv některých faktorů (pohlaví či socioekonomické ukazatele) zde může hrát sníženou roli [Strabac, Listhaug 2008]. I při hodnocení jediné skupiny se však význam jednotlivých prediktorů může výrazně lišit v závislosti na tom, jak jsou vztahy k ní konceptualizovány [viz např. Novotný, Polonský 2011].

Data a metodika

Analytická část vychází z dotazníků, jež byly distribuovány na šestici středních škol jedním z autorů článku v průběhu března 2018. Ve třech sledovaných městech bylo s cílem pokrýt vliv různých školních charakteristik vybráno po jednom gymnáziu a jedné SOŠ.[9] Dotazování pak vždy proběhlo v jedné první a jedné čtvrté třídě, což umožnilo postihnout různé fáze formování postojů studentů. Výběr lokalit pro dotazníkové šetření proběhl tak, aby se lišily svým socioekonomickým a kulturním (Tabulka P1 v příloze) i imigračním (Tabulka P2 v příloze) profilem. Zvolena tak byla (1) Praha jakožto velkoměsto v prosperující jádrové oblasti s relativně vysokým podílem imigrantů, dále (2) větší město v jádru Ústeckého kraje, které se nachází ve strukturálně postižené oblasti, ale jsou zde některé imigrační skupiny (Vietnamci, Němci) rovněž poměrně vysoce zastoupeny, a konečně (3) menší město ve Zlínském kraji ležící na periferii ve slovenském pohraničí, čemuž odpovídá podprůměrná ekonomická vyspělost i velmi nízký podíl imigrantů. Zároveň se jedná na rozdíl od předešlých dvou měst o populačně velmi stabilní oblast, což se odráží v jejím značně odlišném sociokulturním profilu projevujícím se větší vnitřní soudržností i uzavřeností vůči vnějšku, ale též vyšší mírou religiozity (Tabulka P1). Vzhledem k předpokladu, že školy budou navštěvovat i studenti dojíždějící z okolních, spíše venkovských sídel, nemusí samotná příslušnost ke škole dokonale vypovídat o tom, zda dotyčný student žije na venkově, či ve městě. V dotazníku bylo proto zjišťováno i jméno obce bydliště žáka; pro jednotlivé obce pak byla dohledána jejich populační velikost, která následně též vstupovala do všech analýz (vzhledem k výrazně zešikmenému rozdělení ve zlogaritmované formě).

Školy pak byly v daných městech vybrány na základě osobních kontaktů, což vyplývá z citlivosti zkoumané problematiky a pilotní povahy výzkumu, v případě města na periferii Zlínského kraje se pak nacházela jen jedna škola každého typu. Je tak jasné, že takový výběr nemůže plně reprezentovat zkoumaný kraj. To platí nejvíce pro Zlínský kraj, kde bylo záměrně vybráno město na jeho periferii, aby mohla být maximalizována rozdílnost kontextu vůči dvěma zbývajícím městům. Lze očekávat, že v takovémto městě bude kontext jiný než například v samotném Zlíně, což je nutno mít na paměti i u interpretace výsledků. Z tohoto důvodu následně v článku používáme pojmy „Ústecko“ a „Zlínsko“. Jednotlivé třídy pak byly v rámci škol vybrány náhodně. Celkem bylo dotazováno 293 studentů, přičemž podíl chybějících odpovědí činí toliko 0,28 % a neobjevily se ani žádné zjevně nevěrohodné odpovědi. Skladba a znění otázek plně vycházejí z výše uvedeného přehledu faktorů, které mohou postoje k migraci ovlivňovat. Přesné znění jednotlivých otázek lze nalézt v Příloze 1; zde jsou doplněny základní informace k jejich konceptualizaci.

[9] Měření dalších charakteristik škol (např. třídního klimatu) je však obtížné a vyžadovalo by delší sadu otázek, na niž bohužel v dotazníku scházel prostor. Z praktických důvodů byla délka dotazníku časově omezená, aby se jeho vyplnění včetně instruktáže vešlo do jedné vyučovací hodiny, přičemž vzhledem k velkému důrazu na pochopení více rozměrů vnímání migrace byla zásadní část dotazníku věnována přímo této problematice.

1. SES[10] byl měřen jako faktorové skóre spočtené na základě hodnot všech tří klíčových složek, jež byly zjišťovány následovně:
   a) ekonomická situace – vzhledem k citlivosti otázky a předpokládané neznalosti přesné výše příjmu domácnosti studenty bylo zvoleno subjektivní hodnocení, kdy studenti na škále 1–9 vyjádřili ekonomickou úroveň rodiny,
   b) vzdělání rodičů – stupeň dosaženého vzdělání obou rodičů byl kvantifikován na škále 1 (základní) – 4 (vysokoškolské) a následně zprůměrován,
   c) zaměstnání rodičů – zjišťováno bylo konkrétní povolání rodičů, jež poté bylo pomocí Mezinárodního indexu socioekonomického statusu povolání (International Socio-Economic Index) [Ganzeboom, De Graaf, Treiman 1992] převedeno do číselné podoby odpovídající jeho prestiži. Hodnoty za oba rodiče pak byly opět zprůměrovány.
2. Náboženské vyznání – zařazena byla nejen otázka na samotné náboženské vyznání respondentů, ale též na intenzitu víry (četnost návštěv na mších, význam víry v osobním životě). Vzhledem k nízkému počtu věřících v souboru však nemohla být intenzita víry součástí statistické analýzy a hodnocena musela být samostatně.
3. Postoje k médiím – vzhledem k převážně negativnímu způsobu, jakým média o cizincích zpravují, bylo ve výzkumu sledováno, jak kritický postoj k mediálním zprávám o imigraci studenti zaujímají. Odpovědi na obě otázky (č. 16 a 17, viz Příloha 1) s likertovskou škálou byly bodově ohodnoceny na stupnici 1–4 a zprůměrovány, čímž vznikla proměnná nazvaná jako *Kritický postoj k médiím*. Odpovědi u otázky 17 byly otočeny tak, aby vyšší hodnoty výsledného ukazatele značily kritičtější postoj k médiím.
4. Kontakt s cizinci – zde byli studenti nejprve otázáni, zda znají osobně zástupce jednotlivých sledovaných skupin a zda s nimi případně mají přátelský vztah (otázka č. 3). Zadruhé pak byli studenti požádáni, aby vyjmenovali země, které již navštívili. Z obou otázek byly vytvořeny souhrnné ukazatele, a to *Znalost cizinců* (za příslušníka každé skupiny, kterého znal student osobně, byl přidělen jeden bod, v případě přátelského vztahu body dva) a *Počet navštívených zemí* (počet všech zemí, které student v dotazníku uvedl).
5. Postoje k migraci – cílem zde bylo podchytit různé koncepce postojů k migraci tak, jak byly popsány v sekci „Postoje k migraci". K tomu posloužily celkem čtyři okruhy otázek, přičemž některé otázky byly při zpracování otočeny, aby vyšší hodnoty vždy značily pozitivnější postoje. U prvních tří okruhů byly nabízeny odpovědi na pětistupňové likertově škále a u čtvrtého čtyři slovní odpovědi ordinálního měřítka:

[10] Sledován je samozřejmě SES rodičů (respektive celé rodiny), který též ovlivňuje postoje studentů [Gniewosz, Noack 2008] – vzdělání (a s ním i celý SES) je totiž výrazně přenosné mezi generacemi [Simonová 2009].

I. Postoje vůči různým migračním skupinám (otázka č. 4). Zvoleny byly takové skupiny, aby se mezi sebou co nejvíce lišily z hlediska očekávané sociální distance, a to kvůli rozdílné kulturní odlišnosti, zastoupení v České republice, historické zkušenosti a reprezentaci určitého charakteru migrace (pracovní vs. uprchlická). Konkrétně jde o:
   a) Slováky coby kulturně i historicky nejbližší skupinu,
   b) Ukrajince coby kulturně blízkou skupinu reprezentující v očích veřejnosti pracovní migraci,
   c) Vietnamce coby kulturně vzdálenou skupinu, která je ale zároveň vzhledem ke svému početnému zastoupení domácímu obyvatelstvu dobře známa,
   d) Němce coby skupinu z bohaté země (u níž nelze očekávat problémy s integrací), jejíž vnímání může být zatíženo historickými zkušenostmi,
   e) Američany coby další skupinu z bohaté země, ve srovnání s Němci ale početně méně zastoupenou a s odlišnou historickou zkušeností,
   f) Syřany coby skupinu nejvíce reprezentující nedávnou uprchlickou vlnu,
   g) Nigerijce coby skupinu kulturně vzdálenou a početně minimálně zastoupenou, u níž lze očekávat největší neznalost domácí populací. Ačkoli Evropa zažívala příliv Nigerijců v podobné době (polovina druhé dekády 21. století) jako u Syřanů, tato situace se týkala výhradně západní Evropy a střední Evropy se nijak netýkala [Hasman, Lupták 2016], leč v médiích byla poměrně hojně zmiňována.

II. Vnímání schopnosti výše uvedených skupin integrovat se do většinové společnosti (č. 15).

III. Otázky na přijímání ekonomických migrantů a uprchlíků (č. 5 a 6).

IV. Otázky týkající se postojů k potřebě integrace imigrantů (č. 11–14).

Data z dotazníků byla zpracována základními metodami vícerozměrné statistiky. Byť data nesplňují požadavek nezávislosti jednotlivých pozorování (odpovědi žáků z jedné třídy nemusejí být na sobě nezávislé), omezená velikost souboru neumožňuje volbu složitějších metod, které by tento problém mohly ošetřit – vzhledem k charakteru dat by byly vhodné především víceúrovňové modely. Bylo však možné alespoň spočítat vnitrotřídní korelační koeficient (dále ICC z anglického intraclass correlation coefficient), jenž ukazuje, jak velká část rozptylu hodnot je vysvětlena na jednotlivých kontextuálních úrovních [Soukup 2006].[11] Data zároveň nepocházejí z náhodného výběru. Tyto skutečnosti je tedy nutno

[11] Soukup [2006] uvádí, že na každou proměnnou na vyšší úrovni (zde tříd) je v ideálním případě zapotřebí alespoň deset pozorování. To v našem případě není splněno, neboť jsou třídy definovány hned třemi proměnnými (ročník, typ školy a město), přičemž celkově

brát v potaz při interpretaci závěrů analýz, jež lze považovat za platné pouze pro sledovaný soubor.

Pro naplnění obou cílů článku stanovených v úvodu je nutné otestovat platnost celkového procesu formování různě konceptualizovaných postojů studentů k migraci (Obrázek 1). Tomu odpovídá strategie budování jednotlivých modelů lineární (sekce „Faktory ovlivňující kontakt studentů s cizinci a kritický přístup k médiím"), respektive ordinální (sekce „Faktory ovlivňující postoje studentů k jednotlivým skupinám imigrantů") regresní analýzy. Vzhledem ke klíčové roli informací, jež mají studenti o migraci, bude pro pochopení celého procesu formování postojů nutno zjistit, které proměnné ovlivňují, jakými kanály mohou studenti informace získávat. Závisle proměnné tedy budou odpovídat rovině informací, jež je zobrazena na prostředním řádku schématu, a jako vysvětlující proměnné budou použity charakteristiky jedinců a jejich školního i regionálního prostředí.[12] Ve druhé sadě modelů pak budou závisle proměnnými postoje k jednotlivým skupinám migrantů, vysvětlující proměnné zůstanou stejné jako v první sadě. Konečně ve třetí sadě modelů budou přidány i proměnné roviny informací, načež bude sledováno, jak se změnila vysvětlovací schopnost modelů i regresní koeficienty oproti druhé sadě, a tím bude ověřen i význam proměnných roviny informací (a souvisejících teoretických konceptů, zejm. kontaktní hypotézy); u otázek na kontakt s cizinci vždy bude hodnoceno, zda má respondent osobní kontakt přímo s příslušníky dané skupiny a zda navštívil přímo zemi původu této skupiny (zatímco u první sady modelů budou použity souhrnné proměnné představené výše).[13] Zvláštní pozornost bude vzhledem k prvnímu cíli věnována významu regionu, kde respondenti studují, tedy zda je významným prediktorem postojů k migraci a zda jeho vliv po zahrnutí proměnných spojených se ziskem informací poklesne, či dokonce zcela zmizí. Pokud se tak stane, značí to, že jsou

bylo sledováno celkem 12 tříd. Všechny tři proměnné však budou v modelu popsány pomocí binárních proměnných, jejichž kombinace je pro každou třídu unikátní, což umožní kontrolovat, z jaké třídy žáci pocházejí.

[12] Riziko multikolinearity bylo v tomto i ostatních modelech hodnoceno sledováním ukazatele VIF, který v žádném případě nepřesáhl hodnotu 2,5, již považuje Allison [1999] za znepokojující. Též pohled do korelační matice mezi jednotlivými proměnnými ukázal, že žádná dvojice proměnných mezi sebou nemá nikterak těsnou korelaci. Teoreticky nejvyšší riziko multikolinearity bylo očekáváno u počtu obyvatel místa bydliště studentů (zejm. kvůli vztahu s regionálními proměnnými), nicméně jelikož do všech škol dojížděli studenti i z okolních obcí (a tedy nemálo studentů pražských škol bydlí v menších sídlech než studenti ze zbylých dvou regionů), nenastal problém ani zde. Jiná situace nastala u ordinální regrese, kde nebyla u většiny testovaných skupin potvrzena souběžnost přímek; jelikož se situace vylepšila po vyřazení právě proměnné Velikost místa bydliště, byla tato z analýz v sekci „Faktory ovlivňující postoje studentů k jednotlivým skupinám imigrantů" vyřazena.

[13] Jelikož nikdo ze studentů nenavštívil Sýrii a Nigérii, byla v případě těchto zemí přiřazena hodnota 1 každému, kdo navštívil alespoň geografický makroregion, kde se daná země nachází (severní Afrika a Blízký východ, respektive Subsaharská Afrika).

případné regionální rozdíly v postojích k migraci dány rozdílným přístupem k informacím (především patrně rozdílnou možností kontaktu s cizinci). Zůstane-li naopak vliv „regionálních" proměnných zachován, znamená to zásadní vliv regionálního kontextu nepodchytitelný sledovanými proměnnými.

Výsledky

Diferenciace postojů k migraci dle regionů a typů škol

Než se dostaneme k samotným statistickým analýzám, představme si nejprve základní charakteristiky studentů v celém souboru (Tabulka 1). Ten není zcela vyvážený z hlediska pohlaví, neboť vybrané třídy SOŠ navštěvují téměř výhradně chlapci; naopak na gymnáziích je menší převaha děvčat. V souladu s charakteristikami celého regionu je nejvyšší podíl věřících na školách Zlínska a nejnižší na školách Ústecka. Všichni věřící v souboru se hlásí ke katolické církvi a intenzita víry se již mezi věřícími v závislosti na regionu příliš nelišila. Dále se potvrdila zjištění Bariekzahyové, Rendlové a Hnilici [2010] o silném vztahu mezi typem školy a SES rodičů, který byl výrazně vyšší u studentů gymnázií. Překvapivě vyšší průměrné skóre SES bylo naměřeno u ústeckých škol než pražských, což je patrně způsobeno vyšší výběrovou chybou, kvůli níž je nutno hodnotit výsledky u SES se zvýšenou opatrností. Podrobnější pohled na data ukazuje, že je to dáno zejména relativně vysokými hodnotami na ústecké SOŠ, zatímco mezi gymnázii mají nejvyšší SES rodiče studentů z Prahy. Poslední tři sloupečky Tabulky 1 ukazují, že pražští studenti mají o trochu kritičtější pohled na média, velké rozdíly jsou pak mezi všemi třemi regiony v množství kontaktů s cizinci. Gymnazisté

Tabulka 1. Základní charakteristiky studentů dle regionů a typu škol

	Počet studentů	Podíl chlapců (%)	Podíl věřících (%)	SES	Počet navštívených zemí	Znalost cizinců	Kritický pohled na média
Město							
Praha	103	64,1	15,5	0,085	6,92	6,37	3,10
Ústecko	87	66,7	9,2	0,255	6,27	5,10	2,94
Zlínsko	103	66,0	25,2	–0,303	5,99	3,76	2,92
Typ školy							
SOŠ	137	95,6	10,2	–0,380	4,83	5,07	2,87
Gymnázium	156	39,1	23,1	0,333	7,77	5,11	3,09

Poznámka: Definice a škály jednotlivých proměnných jsou uvedeny v části „Data a metodika".

Tabulka 2. Průměrné postoje studentů k jednotlivým skupinám dle regionů a typu škol

	Slováci	Ukrajinci	Vietnamci	Němci	Američané	Syřané	Nigerijci	Průměr
Město								
Praha	4,45	3,98	4,31	3,87	4,30	3,50	3,61	4,00
Ústecko	4,72	3,69	4,43	4,00	4,23	2,94	3,14	3,88
Zlínsko	4,60	3,43	3,71	3,78	4,19	2,72	2,86	3,61
Typ školy								
SOŠ	4,45	3,61	4,02	3,57	4,03	2,84	2,93	3,64
Gymnázium	4,71	3,78	4,23	4,15	4,43	3,26	3,45	4,00

Poznámka: Postoje k jednotlivým skupinám byly měřeny na stupnici 1–5, přičemž vyšší hodnota vždy značí kladnější postoje.

Tabulka 3. Průměrné postoje studentů k přijímání imigrantů a k jejich integraci dle regionů a typu škol

	Přijímání uprchlíků	Přijímání pracovních migrantů	Jazyková integrace	Kulturní integrace	Náboženská integrace	Integrační programy
Město						
Praha	3,69	3,98	2,71	2,89	3,36	3,30
Ústecko	3,36	3,65	2,55	2,59	2,85	3,01
Zlínsko	3,01	3,46	2,47	2,62	2,84	2,93
Typ školy						
SOŠ	3,12	3,62	2,51	2,67	2,79	2,88
Gymnázium	3,55	3,77	2,63	2,74	3,24	3,27

Poznámka: Postoje k přijímání migrantů byly měřeny na stupnici 1–5 a k integraci 1–4, přičemž vyšší hodnota vždy značí kladnější postoje.

rovněž nahlížejí na média kritičtěji (ačkoliv rozdíl není až tak velký) a – což může souviset s vyšším SES jejich rodičů – navštívili v průměru podstatně více zemí. Naopak osobní znalostí cizinců se gymnazisté od studentů SOŠ prakticky neliší.

Z uvedeného je zřejmé, že by na základě očekávání spojených s rolí médií a kontaktní hypotézou měli mít lepší postoje k migraci studenti z Prahy a gymnázií. To v zásadě potvrzují Tabulky 2 a 3: nejvíce negativní postoje vykazují ve všech ukazatelích (s výjimkou postojů ke Slovákům) studenti SOŠ a ze Zlínska. Méně jednoznačná je situace při srovnávání pražských a ústeckých škol: ačkoliv

zpravidla zaznívalo jednoznačně pozitivnější hodnocení u pražských studentů, v případě některých skupin (Slováci, Vietnamci, Němci) byla situace opačná. Vietnamci i Němci jsou přitom v Ústeckém kraji početnější menšinou (Tabulka P2), tudíž i pravděpodobnost kontaktu s nimi je relativně vysoká. Naprosto extrémní rozdíly byly u postojů k Syřanům, kde se negativně (hodnoty 1 a 2) vyjádřilo 14,6 % pražských studentů, ale 36,8 % ústeckých studentů, a dokonce 45,6 % studentů ze Zlínska! Podobně velké byly rozdíly u Nigerijců (12,6 % Praha vs. 35,0 % Zlínsko) či u přijímání uprchlíků (proti bylo jen 11,7 % pražských, ale 39,8 % zlínských studentů) a některých dalších otázek. Obdobné regionální rozdíly přitom byly zřejmé i při zohlednění typu školy, tedy při hodnocení studentů zvlášť za gymnázia, respektive SOŠ.

Dle typu škol byly největší rozdíly u postojů k přijímání uprchlíků, k posledním dvěma integračním otázkám a ke všem skupinám krom Ukrajinců a Vietnamců, rozdíly se však zdaleka nepřiblížily rozdílům regionálním. Naopak mezi ročníky nebyly nalezeny téměř žádné rozdíly (proto ani není členění dle tříd uvedeno v tabulkách), což naznačuje, že se postoje studentů po dobu studia střední školy příliš nemění (k podobným závěrům došly Simonová a Straková [2013]). Výjimkami jsou jen tolerantnější postoje vůči Američanům a jazykové integraci u prvních ročníků.

Tabulky 2 a 3 také naznačují určité rozdíly v celkové úrovni hodnocení jednotlivých skupin a aspektů migrace. Zdaleka nejlépe jsou hodnoceni Slováci, které s odstupem následují Američané a Vietnamci. Možná překvapivě až za nimi se nacházejí Němci – to ukazuje, že samotná kulturní blízkost není jediným a rozhodujícím prediktorem postojů k dané skupině a že jiné aspekty, pravděpodobně častý kontakt s danou skupinou, mohou překonat i hluboké rozdíly mezi českou a vietnamskou kulturou. To je v souladu se zjištěními výzkumu Člověka v tísni [2015], podle něhož se postoje českých studentů k dlouhodoběji usazeným komunitám v čele s Vietnamci v dlouhodobém horizontu zlepšují. Naopak s odstupem nejhorší hodnocení mají jiné kulturně vzdálené skupiny, Syřané a Nigerijci, o nichž se čeští studenti zpravidla dozvídají jen z médií (a to převážně negativně). S tím souvisí i zjištění, že jsou studenti ze všech regionů i typů škol méně nakloněni přijímání uprchlíků než pracovních migrantů [srov. Bořil 2018; Leruth, Taylor-Gooby 2018].

Výše uvedená data doplňují též výpočty vnitrotřídních korelačních koeficientů (ICC) spočtené za jednotlivé konceptualizace postojů k migraci (Tabulka 4), přičemž naměřené hodnoty se vzájemně velmi liší. Vliv prostorového kontextu byl zanedbatelný u obou západních skupin a Slováků (jejichž hodnocení se všude blížilo maximálním hodnotám). V souladu s velkými rozdíly v Tabulce 2 i se zjištěními Bořila [2018] byly ICC podstatně vyšší u obou uprchlických skupin, nejvyšších hodnot však ukazatel dosahuje u Vietnamců.[14] Dělicí linie ve vnímání

[14] Dle Hoxe [2010] lze hodnoty ICC okolo 10 % považovat za významné a okolo 15 % za vysoké.

Tabulka 4.Vnitrotřídní korelační koeficienty (v %) za postoje studentů k jednotlivým skupinám a k přijímání a integraci migrantů na jednotlivých úrovních

Úroveň	Slováci	Ukrajinci	Vietnamci	Němci	Američané	Syřané	Nigerijci
Město	3,9	7,3	17,2	0,0	0,0	10,9	10,0
Škola	7,7	5,7	21,0	9,9	8,3	13,6	15,7
Třída	10,6	7,6	20,5	11,7	10,5	13,0	13,6

Úroveň	Přijímání migrantů	Přijímání uprchlíků	Schopnost integrace jednotlivých skupin	Potřeba integrace migrantů
Město	3,0	8,2	3,8	13,7
Škola	1,9	12,1	8,5	24,4
Třída	3,0	13,1	10,0	22,6

Poznámka: Jednotlivé řádky ukazují procentuální podíl rozptylu v odpovědích studentů vysvětleného na úrovni tří měst, respektive šesti škol a dvanácti tříd; použity byly vždy dvouúrovňové modely pro ordinální (respektive u charakteristik integrace kardinální) závisle proměnné. Charakteristiky integrace byly spočteny pomocí průměrných hodnot odpovědí na otázku 15 (schopnost integrace jednotlivých skupin) a otázky 11–14 (potřeba integrace migrantů).

migrace tedy nemusí ležet mezi Prahou a zbytkem země (zde se vychyluje Zlínsko), přičemž hlavní vysvětlení může tkvět v extrémních rozdílech z hlediska zastoupení Vietnamců ve sledovaných územích (Tabulka P2). Při přechodu na nižší jednotky (tj. jednotlivé školy a třídy) je logicky očekáván nárůst ICC. Ten je však u většiny skupin velmi malý, což značí, že rozdíly mezi školami a zejména třídami v rámci jednoho města hrají již podstatně menší roli. Výjimkou jsou jen Němci a Američané, kde se ukazuje jako rozhodující typ školy. Podobně ve druhé polovině tabulky pozorujeme, že u odpovědí na přímé otázky stran přijímání migrantů či uprchlíků hraje prostorový kontext výrazně větší roli ve druhém případě. Zajímavá zjištění přinášejí též výsledky za dvojici agregátních ukazatelů postojů k integraci, když u prvního ukazatele, měřícího vnímanou schopnost integrace jednotlivých skupin migrantů, jsou hodnoty ICC podstatně nižší než u ukazatele druhého, jenž je založen na otázkách postojů k potřebě integrace imigrantů obecně. Zároveň hodnoty ICC výrazně narůstají na úrovni školy, což značí i velké rozdíly v postojích k integraci dle typu škol (viz i Tabulka 3) – možným vysvětlením může být, že je integrace již trochu složitější koncept a schopnost jeho uchopení může být mezi studenty SOŠ a gymnázií velmi odlišná.

Faktory ovlivňující kontakt studentů s cizinci a kritický přístup k médiím

Cílem této sekce je zjistit, jak ovlivňují individuální i kontextuální charakteristiky studentů jejich postoje k médiím a možnosti jejich kontaktu s cizinci. Výsledky jsou prezentovány v Tabulce 5, přičemž k základním modelům 1, 2 a 4 byly přidány též modely 3 a 5, které ověřují vzájemnou závislost mezi jednotlivými informačními zdroji.

Výsledky prvního modelu nejsou příliš překvapující, více do zahraničí cestovali (a více možností kontaktů s cizinci v jejich domácím prostředí tedy měli) studenti z Prahy, gymnázií a s vyšším SES rodičů. Zejména druhé dva koeficienty jsou poměrně vysoké, zvláště zvážíme-li vzájemnou provázanost obou těchto charakteristik (viz Tabulka P1). SES tedy ovlivňuje možnost cestovat jak přímo (patrně skrze lepší ekonomickou situaci rodin), tak i vyšší pravděpodobností navštěvovat gymnázia. V případě znalostí cizinců (model 2) se jako rozhodující jeví město studia. To ukazuje, že studenti pražských škol mají oproti ostatním nejen vyšší teoretickou pravděpodobnost kontaktu skrze vyšší podíl imigrantů žijících v jejich okolí (Tabulka P2), ale že je tato pravděpodobnost skutečně naplňována. Více cizinců znají i studenti z rodin s vyšším SES, ale také věřící studenti, což naznačuje možnou roli církve coby jistého mostu k setkávání se s příslušníky jiných skupin. Zohledníme-li, kolik zemí studenti navštívili (model 3), klesá částečně

Tabulka 5. Faktory ovlivňující kontakt studentů s cizinci a kritický přístup k médiím – standardizované koeficienty

	Počet navštívených zemí	Znalost cizinců		Kritický postoj k médiím	
Číslo modelu	1	2	3	4	5
Ústecko	–0,167	–0,203	–0,185	–0,123	–0,085
Zlínsko	–0,112	–0,433	–0,414	–0,143	–0,122
Velikost místa bydliště	–0,044	0,030	0,037	–0,011	0,007
Gymnázium	0,340	–0,071	–0,126	0,169	0,139
Čtvrtý ročník	0,059	–0,035	–0,053	0,143	0,137
Chlapec	0,057	–0,022	–0,031	–0,062	–0,054
Věřící	0,023	0,132	0,128	–0,033	–0,033
SES	0,279	0,149	0,107	–0,134	–0,184
Znalost cizinců					0,021
Počet navštívených zemí			0,183		0,134
R^2 (%)	25,4	20,5	23,5	7,1	8,9

Poznámka: Referenční kategorie představují Praha, SOŠ, první ročník, dívky a nevěřící.

vliv SES – vztah mezi SES a kontaktem s cizinci je tedy do značné míry zprostředkován právě přes vyšší cestování studentů s vyšším SES. Naopak koeficienty u regionů a náboženského vyznání se téměř nezměnily, což značí, že vliv obou proměnných není ovlivněn počtem navštívených zemí.

Ač o něco kritičtěji na média nahlížejí studenti z Prahy a gymnázií (model 4), výše příslušných regresních koeficientů poklesne, zohledníme-li kontakt studentů s cizinci (model 5). To tedy naznačuje, že je to právě cestování, které může pomoci zabránit nekritickému přijímání negativních informací o migraci. Z ostatních proměnných pohled na média ovlivňuje věk studentů (starší studenti jsou o něco kritičtější) a SES, kde byl ale překvapivě naměřen negativní vztah. Celkově má však model velmi nízkou vysvětlovací schopnost (viz koeficient determinace na posledním řádku) – pohled na média tak daleko více ovlivňují jiné, zde nesledované faktory.

První sada modelů tedy ukázala, že možnost zisku informací o cizincích může záviset především na dvou faktorech: SES rodičů, který předurčuje cestovatelské aktivity studentů (a tím i možnost kontaktu s cizinci v jejich domovině), a městu, kde studenti chodí do škol (skrze velmi rozdílnou možnost osobního kontaktu s imigranty). Oproti tomu nehraje významnou roli, zda student bydlí přímo ve městě studia, či zda tam dojíždí z menšího sídla (viz nízké koeficienty u velikosti bydliště).

Faktory ovlivňující postoje studentů k jednotlivým skupinám imigrantů

Druhá sada modelů ukazuje, jaké faktory formují postoje studentů vůči jednotlivým skupinám migrantů. V souladu s postupem popsaným výše byly jako vysvětlující proměnné do regresního modelu zahrnuty nejprve pouze charakteristiky studentů a jejich prostředí (Tabulka 6a) a posléze i proměnné roviny informací (Tabulka 6b). Výsledky ordinální regresní analýzy ukazují, že se u jednotlivých skupin liší vedle celkové úrovně hodnocení (Tabulka 2) i síla vysvětlujících proměnných – postoje k různým skupinám jsou tedy formovány různými faktory, což zpochybňuje výzkumy hodnotící migranty jako celek bez odlišení jejich země původu. Například gymnazisté sice vykazují pozitivnější postoje ve všech případech, nejsilnější vliv je však u Nigerijců coby nejméně známé skupiny (lze spekulovat, že díky většímu důrazu na výuku zeměpisu jsou Nigerijci pro gymnazisty méně cizí než pro studenty SOŠ). Chlapci pak mají negativnější postoje ke Slovákům a Američanům, ale pozitivnější ke všem třem kulturně vzdálenějším skupinám. To jen částečně odpovídá nedávným zjištěním Kudrnáče [2017], dle něhož chlapci projevovali sice také pozitivnější postoje k Vietnamcům, ale naopak negativnější k černým Afričanům. Věcná významnost vlivu pohlaví však byla v jeho výzkumu relativně nízká.

Srovnáním Tabulek 6a a 6b byla prokázána zásadní role proměnných roviny informací, jejichž přidáním výrazně vzrostla vysvětlovací schopnost modelu mě-

Tabulka 6. Faktory ovlivňující postoje studentů k jednotlivým skupinám imigrantů – změna šance vyšší kategorie oproti nižší

a) bez proměnných roviny informací

	Slováci	Ukrajinci	Vietnamci	Němci	Američané	Syřané	Nigerijci
Číslo modelu	6a	7a	8a	9a	10a	11a	12a
Ústecko	1,775	0,577	1,164	1,117	0,834	0,350	0,376
Zlínsko	2,368	0,363	0,232	0,777	0,855	0,269	0,256
Gymnázium	1,782	1,092	1,592	2,606	1,820	2,214	2,907
Čtvrtý ročník	0,869	0,903	0,736	1,281	0,552	0,938	0,921
Chlapec	0,642	1,033	1,339	1,196	0,658	1,323	1,432
Věřící	0,912	1,647	1,647	2,915	1,946	1,594	1,941
SES	0,868	1,212	0,887	1,131	1,251	1,071	1,014
Nagelkerkovo R^2	0,076	0,083	0,157	0,136	0,139	0,136	0,159

b) včetně proměnných roviny informací

	Slováci	Ukrajinci	Vietnamci	Němci	Američané	Syřané	Nigerijci
Číslo modelu	6b	7b	8b	9b	10b	11b	12b
Ústecko	3,219	1,162	1,657	1,257	1,075	0,451	0,379
Zlínsko	1,573	1,014	0,764	1,207	0,982	0,329	0,296
Gymnázium	2,004	1,231	1,612	1,910	1,976	1,675	2,895
Čtvrtý ročník	0,836	0,873	0,672	1,133	0,553	0,798	0,825
Chlapec	0,826	1,082	1,478	1,198	0,666	1,283	1,502
Věřící	0,769	1,384	2,048	2,599	1,718	1,598	1,923
SES	0,797	1,160	0,905	1,129	1,106	1,190	1,050
Návštěva dané země	1,996	2,408	2,903	1,520	1,309	1,212	2,291
Znalost, přítel	3,001	7,584	8,576	5,028	4,473	3,673	11,145
Znalost, není přítel	0,610	1,584	1,210	1,045	1,906	1,829	2,469
Krit. postoj k médiím	1,306	1,554	1,584	1,669	0,908	2,323	1,752
Nagelkerkovo R^2	0,197	0,256	0,332	0,241	0,232	0,241	0,249

Poznámka: Referenční kategorie představují Praha, SOŠ, první ročník, dívky a nevěřící. V případě Syřanů a Nigerijců se proměnná Návštěva dané země vztahuje k celému makroregionu.

Tabulka 7. Vztah mezi sílou náboženského vnímání a postoji k jednotlivým skupinám cizinců

Důležitost víry		Slováci	Ukrajinci	Vietnamci	Němci	Američané	Syřané	Nigerijci
Věřící	Ano	4,87	4,09	4,22	4,13	4,70	3,48	3,78
	Spíše ano	4,39	3,65	4,09	4,13	4,30	3,13	3,30
	Spíše ne	4,57	3,53	4,13	4,07	4,50	2,97	3,13
	Ne	4,67	3,44	3,94	3,61	4,00	2,78	3,06
Nevěřící		4,57	3,71	4,15	3,81	4,17	3,05	3,16

Poznámka: Uvedeny jsou průměrné postoje k dané skupině (1–5; 5 = nejpozitivnější) v závislosti na odpovědi na otázku: „Je pro vás osobně víra ve vašem životě důležitá?"

řená Nagelkerovým R^2 z poměrně nízké úrovně (0,076–0,159) v průměru na dvojnásobek (0,197–0,332). Důležité přitom bylo, že zařazení těchto proměnných někdy výrazně snížilo význam jiných faktorů (viz dále). Výsledky jsou navíc velmi zajímavé ve vztahu ke kontaktní hypotéze. Potvrdila se extrémně silná pozitivní role toho, zda má respondent přátelský vztah k nějaké osobě příslušné národnosti; vliv existence samotného kontaktu přitom zůstává – podobně jako ve výzkumu Novotného a Polonského [2011] – slabý. Tento závěr lze přitom považovat za velmi robustní, neboť se projevil u všech sledovaných skupin bez výjimky.[15] Další faktory spojené s informacemi o cizincích hrály též velmi významnou úlohu: kritický postoj k médiím byl významný u všech skupin krom Američanů, přičemž nejvyšší byl koeficient u Syřanů a Nigerijců, skupin, kde jsou respondenti na informacích z médií nejvíce závislí. Vysoké koeficienty byly též u návštěvy dané země.

Dalším zajímavým zjištěním je, že velké regionální rozdíly v postojích k jednotlivým skupinám patrné v první sadě modelů po zohlednění dalších faktorů v Tabulce 6b s výjimkou Syřanů a Nigerijců prakticky zmizí. Někde se situace i otočí, pražští studenti tedy vykazují negativnější postoje. Není bez zajímavosti, že se jedná o postoje ke Slovákům v obou regionech a k Vietnamcům na Ústecku – tedy vždy ke skupinám, které jsou v daném regionu výrazně zastoupené. Na základě toho lze vyvodit, že regionální rozdíly v postojích k jednotlivým skupinám sice existují, ale vymizí, zohledníme-li znalost imigrantů respondenty z daného regionu. Zcela odlišná situace však nastává u postojů k Syřanům a Nigerijcům, jejichž vnímání studenty ze Zlínska a Ústecka zůstává i po zohlednění všech faktorů výrazně horší. To tedy poukazuje na velkou roli kontextu (a výlučnost Prahy) v případě skupin spojených s aktuální uprchlickou vlnou.

[15] Kontrolní pohled do dat přitom potvrdil, že kontakt s různými skupinami mají různí studenti; vztah tedy není sycen pouze jedinci, kteří by uváděli přátelský kontakt se všemi skupinami a zároveň vždy dobré vnímání migrantů.

SES rodičů se projevil jako nevýznamný, což může být dáno jak problémy s jeho měřením (viz výše), tak i tím, že jeho vliv může být nepřímý a projevovat se skrze typ školy (gymnázia; Tabulka 1) a častější návštěvy zahraničních zemí (viz Tabulka 5). V neposlední řadě upozorněme na pozitivnější postoje věřících studentů (s výjimkou Slováků). Bližší pohled do dat (Tabulka 7) potvrdil předpoklad Allporta a Rosse [1967], že nejvíce negativní postoje budou vykazovat jedinci, kteří se sice prohlásí za věřící, zároveň ale připouštějí, že víra pro ně není důležitá, zatímco s rostoucí důležitostí víry se budou jejich postoje posouvat nad úroveň postojů nevěřících.[16] Tyto závěry je však nutno brát se zvýšenou rezervou, neboť vztah mezi důležitostí víry a postoji studentů může být ovlivněn i dalšími proměnnými, což však nízký počet věřících znemožnil ověřit vícerozměrnou analýzou.

Diskuse a závěr

Výše provedené analýzy poukázaly na existenci výrazných prostorových rozdílů v postojích vůči migraci mezi studenty z různých českých regionů. Tyto rozdíly však nejsou absolutní, když zaprvé jejich existence závisí na zvolené konceptualizaci měření postojů (viz dále) a zadruhé je lze částečně vysvětlit faktory spojenými s charakteristikami sledovaných regionů, zejména pak podílem přítomných imigrantů. Projevila se tak platnost kontaktní hypotézy, říkající, že osobní kontakt s vnější skupinou může zlepšovat její celkové vnímání [Allport 1954]. V souladu s Novotným a Polonským [2011] a v rozporu s Pettigrewem a Tropp [2006] však hrál silnou roli kontakt jen v případě, kdy respondent považoval cizince za své přátele. Nejpozitivnější vnímání je patrné v regionech s největším zastoupením cizinců (většinou Praha, ale u některých skupin i Ústecko), výsledky tak nepodporují očekávání teorie skupinové hrozby [Blumer 1958], alespoň má-li vycházet z reálné velikosti migračních skupin. Analýzy postojů k Syřanům, Nigerijcům či přijímání uprchlíků naopak hovoří ve prospěch předpokladu, že nejvíce bude hrozba vnímána tam, kde je migrantů nejméně [Schlueter, Davidov 2013]. Slabě se projevil vliv socioekonomických atributů regionu (výjimkou je nižší počet navštívených zemí u studentů z Ústecka, které je znevýhodněno nejvíce – viz Tabulka P1). Významnou roli pak hrálo náboženské vyznání studentů: vedlo k jednoznačně lepším postojům k migraci, nicméně pouze v případě, že studenti byli věřící opravdu silně. Naopak slabě věřící studenti v souladu s tvrzeními Allporta a Rosse [1967] vykazovali postoje kritičtější, což značí potřebu měřit náboženské vyznání podrobněji než jednoduchou binární proměnnou věřící–nevěřící, která neumožní odhalit zdaleka všechny vztahy. Zajímavé přitom je, že nejvíce věřících (i silně věřících) bylo na Zlínsku, kde byly postoje nejhorší – role náboženství tak nejenže nedokáže vliv kontextu vysvětlit, ale dokonce působí proti němu.

[16] K obdobným výsledkům vedlo i hodnocení dle toho, jak často student navštěvuje kostel.

Série regresních modelů zároveň umožnila lépe poznat proces formování postojů k migraci. Schéma na Obrázku 2 vychází z Obrázku 1, jednotlivé vazby však ukazují vztahy, které se v analýze jevily jako podstatné (přerušovaně jsou pak uvedeny slabší vazby). Je nutno zdůraznit, že vzhledem k omezené velikosti vzorku i extenzivní povaze výzkumu nelze schéma považovat za potvrzení kauzálních vztahů, ale jen jako stanovení možných hypotéz pro další výzkum. Základní řetězec vztahů zobrazuje prostřední sloupec: studenti z rodin s vyšším socioekonomickým statusem v našem souboru častěji cestují do zahraničí, což jim umožňuje navazovat vztahy s cizinci.[17] To pak vede ke kritičtějším postojům k mediálním zprávám o migraci a v konečné fázi též k lepšímu celkovému vnímání migrace. Tento řetězec je však zásadně ovlivněn kontextem, ať již jde o typ školy nebo o regionální prostředí (v němž největší roli hraje množství imigrantů v regionu). Jednoduchou implikací pak je, že bariéry ve vnímání imigrantů může pomoci odstranit podpora častějších výjezdů studentů do zahraničí, a to zejména v případě studentů středních odborných škol, kteří zahraniční země navštěvují méně než gymnazisté.

Výše uvedená zjištění je však nutno brát jako zjednodušující v tom smyslu, že se pokoušejí zobecnit závěry učiněné na výzkumu různě koncipovaných postojů k migraci. Zobrazeny jsou tak jen faktory jevící se jako podstatné u více aspektů postojů k migraci, kdežto ty projevující se jen vzácněji znázorněny nejsou. Jak však náš výzkum ukázal, úroveň i podmíněnosti postojů se mohou v závislosti na jejich konceptualizaci zásadně lišit. Horší postoje byly patrné u kulturně vzdálených skupin, tedy Syřanů a Nigerijců, ale již ne u Vietnamců, což ukazuje, že větší výskyt skupiny v cílové zemi může snížit míru sociální distance [Čermáková, Leontiyeva 2017]. Kladnější jsou postoje k pracovním migrantům než k uprchlíkům, což je v protikladu s nedávnými závěry Bořila [2018] či Lerutha a Taylora-Goobyho [2018], že větší míru tolerance a lepší postoje chová veřejnost k uprchlíkům. Bořil [2018] však nehodnotil postoje vůči pracovní migraci, nýbrž vůči migrantům ze zemí mimo Evropskou unii bez ohledu na důvod migrace. Výzkum Lerutha a Taylora-Goobyho [2018] pak proběhl ve Velké Británii, jejíž kontext je od českého značně odlišný. Naopak v souladu s Bořilem [2018] je zjištění, že u konceptualizací spojených s uprchlictvím hraje výrazně zvýšenou roli prostorový kontext (viz např. negativní postoje k Syřanům u 14,6 % pražských studentů, ale u 45,6 % zlínských), zatímco u jiných otázek či skupin je jeho význam slabší. Největší regionální rozdíly však vyšly v postojích k Vietnamcům (Tabulka 4), což dokládá, že prostorové rozdíly v postojích k migraci jsou komplexnější povahy a nelze je zjednodušit do dichotomie Praha versus zbytek republiky (nejlepší postoje na Ústecku a s odstupem nejhorší na Zlínsku). Zatímco u Vietnamců jsou ale regionální rozdíly vysvětlitelné odlišným zastoupením

[17] Naopak přímý vliv SES (a tím i vzdělání rodičů) na postoje studentů se neukázal jako průkazný, což podporuje předpoklady Weila [1985] či Coenderse a Scheeperse [2003], že efekt vzdělání není univerzální, ale silně závisí na kontextu dané země.

Obrázek 2. Schematické vyjádření vztahů zjištěných pomocí regresních analýz

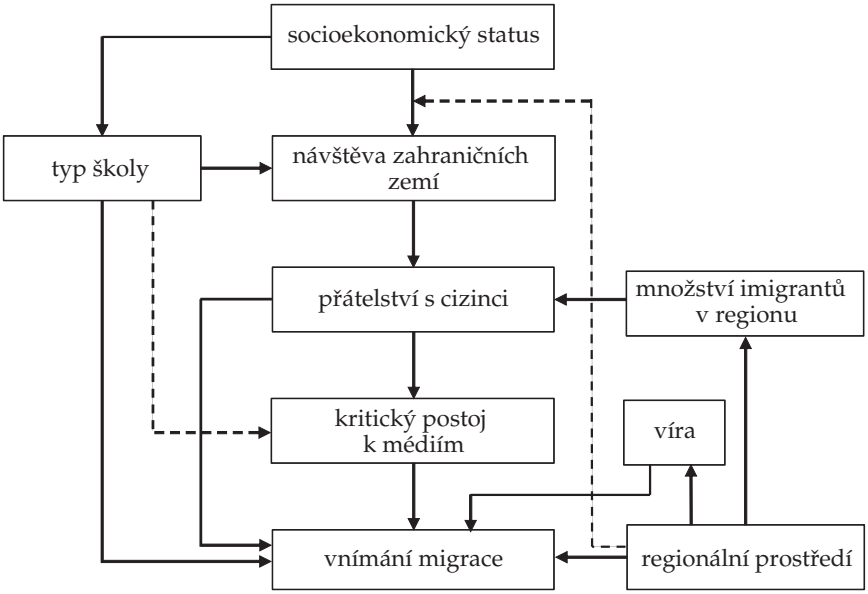

dané skupiny v regionech, u Syřanů a Nigerijců nikoli (srov. Tabulky 6a a 6b). Zároveň u těchto skupin hrají největší roli osobní znalosti i kritický přístup k médiím – i to je vzhledem k tomu, jak média o uprchlících informují negativně [Stehlíková 2018], důležité zjištění.

Na závěr musíme znovu zdůraznit limity této práce. Ty pramení především z omezené velikosti a nereprezentativnosti vzorku (dané účelovým výběrem sledovaných škol), což znemožnilo použít sofistikovanější statistické metody řešící problém provázanosti dat v rámci tříd. Vzhledem k nenaplnění požadavků statistické indukce je tudíž nezbytné brát výsledky jen jako indikativní a platné toliko pro sledovaný soubor. Dále byl výzkum omezen délkou dotazníku a nebylo možno měřit veškeré aspekty, jež mohou postoje k migraci podmiňovat. Smyslem výzkumu proto nebylo pochopit konkrétní mechanismy, jak mohou být postoje k migraci formovány, ale spíše jen naznačit cestu, jak k takovému poznání dojít – ať již jde o apel na nutnost věnovat podstatně větší pozornost konceptualizaci postojů k migraci [viz i Ceobanu, Escandell 2010] nebo naznačení možného procesu na Obrázku 2. Studie tak nakonec spíše než odpovědi klade další otázky, jejichž zodpovězení je vzhledem k relevantnosti tématu žádoucí. Které konkrétní mechanismy stojí za existencí prostorových rozdílů? Čím je způsobeno, že se úroveň i podmíněnosti různě koncipovaných postojů k migraci navzájem liší? Odpovědi může přinést jen další výzkum, který bude v první fázi obsahovat podstatně

větší soubor dat, umožňující zobecnit výsledky za pomoci víceúrovňové analýzy, kde budou pokryty rozličné geografické oblasti (úroveň 1), charakteristiky v nich ležících reprezentativně vybraných škol (úroveň 2) i co nejširší výčet podmiňujících faktorů a komplexně pojaté rozličné aspekty vnímání migrace jednotlivými studenty (úroveň 3). Na takovýto extenzivní výzkum by měla navazovat intenzivněji pojatá hloubková šetření, jež jsou pro pochopení konkrétních kauzálních mechanismů nezbytná.

Jiří Hasman *je odborným asistentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a členem výzkumného týmu Geomigrace. Ve svém výzkumu se věnuje geografickým souvislostem mezinárodní migrace.*

Pavlína Divínová *je absolventkou oboru sociální geografie a regionální rozvoj na témže pracovišti a její diplomová práce byla podkladem pro tento výzkum.*

Literatura

Abrahamson, M., V. J. Carter. 1986. „Tolerance, Urbanism and Region." *American Sociological Review* 51 (2): 287–294, https://doi.org/10.2307/2095522.

Allison, P. D. 1999. *Logistic Regression Using the SAS System: Theory and Application*. Cary: SAS Institute.

Allport, G. W. 1954. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.

Allport, G. W., J. M. Ross. 1967. „Personal Religious Orientation and Prejudice." *Journal of Personality and Social Psychology* 5 (4): 432–443, http://dx.doi.org/10.1037/h0021212.

Bariekzahyová, T., M. Rendlová, K. Hnilica. 2010. „Vlivy sociálního statusu a materialistické hodnotové orientace na spokojenost se životem student středních škol." *Pedagogika* 60: 62–76.

Blumer, H. 1958. „Race Prejudice as a Sense of Group Position." *The Pacific Sociological Review* 1 (1): 3–7, http://dx.doi.org/10.2307/1388607.

Bořil, V. 2018. „Politická makrogeografie současného veřejného mínění o imigraci a uprchlické krizi v Evropské unii: víceúrovňové analýzy." Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.

Carter, J. S., L. C. Steelman, L. M. Mulkey, C. Borch. 2005. „When the Rubber Meets the Road: Effects of Urban and Regional Residence on Principle and Implementation Measures of Racial Tolerance." *Social Science Research* 60 (2): 408–425, https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2004.04.004.

Ceobanu, A. M., X. Escandell. 2010. „Comparative Analyses of Public Attitudes Toward Immigrants and Immigration Using Multinational Survey Data: A Review of Theories and Research." *Annual Review of Sociology* 36: 309–328, https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102651.

Coenders, M., P. Scheepers. 2003. „The Effect of Education on Nationalism and Ethnic Exclusionism: An International Comparison." *Political Psychology* 24 (2): 313–343, https://doi.org/10.1111/0162-895X.00330.

Čermáková, D., Y. Leontiyeva. 2017. „'I Do Not Mind Immigrants; It Is Immigration that Bothers Me.' The Inconsistency of Immigration Attitudes in Europe." *Geografie* 122 (4): 500–525.
Člověk v tísni. 2015. *Rovnost a menšiny očima středoškoláků* [online]. Praha: Člověk v tísni [cit. 19. 7. 2018]. Dostupné z: https://www.jsns.cz/nove/projekty/pruzkumy-setreni/vyzkum_rovne_prilezitosti_2015.pdf.
Drbohlav, D. 2011. „Imigrace a integrace cizinců v Česku: Několik zastavení na cestě země v její migrační proměně z Davida na téměř Goliáše." *Geografie* 116 (4): 401–421.
Ganzeboom, H. B. G., P. M. De Graaf, D. J. Treiman 1992. „A Standard International Socio-economic Index of Occupational Status." *Social Science Research* 21 (1): 1–56, https://doi.org/10.1016/0049-089X(92)90017-B.
Gniewosz, B., P. Noack. 2008. „Classroom Climate Indicators and Attitudes Towards Foreigners." *Journal of Adolescence* 31 (5): 609–624, https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.10.006.
Graf, S., S. Kováčová. 2016. „Jak snižovat předsudky? Teorie meziskupinového kontaktu." *Československá psychologie* 60 (2): 185–196.
Hagendoorn, L., J. Hraba. 1987. „Social Distance towards Holland's Minorities: Discrimination against and among Ethnic Outgroups." *Ethnic and Racial Studies* 10: 120–133, https://doi.org/10.1080/01419870.1987.9993571.
Hána, D., J. Hasman, Y. Kostelecká. 2017. „The Educational Performance of Immigrant Children at Czech Schools." *Oxford Review of Education* 43 (1): 38–54, https://doi.org/10.1080/03054985.2016.1235030.
Hasman, J., M. Lupták. 2016. „Faktory ovlivňující volbu cílové země uprchlíků." *Geografické rozhledy* 25 (3): 2–4.
Hasman, J., J. Novotný. 2017. *Kdo, odkud, kam a s kým: prostorová příbuznost migračních skupin na globální, národní i lokální úrovni.* Praha: Nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových.
Hello, E., P. Cheepers, M. Gijsberts. 2002. „Education and Ethnic Prejudice in Europe: Explanations for Crossnational Variances in the Educational Effect on Ethnic Prejudice." *Scandinavian Journal of Educational Research* 46 (1): 5–24, https://doi.org/10.1080/00313830120115589.
Hox, J. J. 2010. *Multilevel Analysis: Techniques and Applications.* 2nd ed. New York: Routledge, https://doi.org/10.4324/9780203852279.
Hunsberger, B., L. M. Jackson. 2005. „Religion, Meaning, and Prejudice." *Journal of Social Issues* 61 (4): 807–826, https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00433.x.
Chaloupková, J., P. Šalamounová. 2006. „Postoje k imigrantům a dopadům migrace v evropských zemích." *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (1): 57–80.
Chandler, Ch. R., Y. Tsai. 2001. „Social Factors Influencing Immigration Attitudes: An Analysis of Data from the General Social Survey." *The Social Science Journal* 38 (2): 177–188, https://doi.org/10.1016/S0362-3319(01)00106-9.
Janská, E., Z. Čermák, R. Wright. 2014. „New Immigrant Destinations in a New Country of Immigration: Settlement Patterns of Non-natives in the Czech Republic." *Population Space and Place* 20 (8): 680–693, https://doi.org/10.1002/psp.1824.
Kleg, M., K. Yamamoto. 1998. „As the World Turns: Ethno-racial Distances after 70 Years." *Social Science Journal* 35: 183–190, https://doi.org/10.1016/S0362-3319(98)90038-6.
Klvačová, P., T. Bitrich. 2003. *Jak se (ne)píše o cizincích.* Praha: Multikulturní centrum Praha.
Kreidl, M., L. Hošková. 2008. „Strategie měření socioekonomického statusu a zdraví v sociologických publikacích." *Data a výzkum – SDA Info* 2 (2): 131–154.

Kudrnáč, A. 2017. „Gender Differences among Czech Youth in Prejudice towards Minorities.“ *Journal of Youth Studies* 20 (5): 583–604, https://doi.org/10.1080/13676261.2016.1254166.
Kunovich, R. M. 2004. „Social Structural Position and Prejudice: An Exploration of Cross-National Differences in Regression Slopes.“ *Social Science Research* 33 (1): 20–44, https://doi.org/10.1016/S0049-089X(03)00037-1.
Leruth, B., P. Taylor-Gooby. 2018: „Does Political Discourse Matter? Comparing Party Positions and Public Attitudes on Immigration in England.“ *Politics* 39 (2): 154–169, https://doi.org/10.1177/0263395718755566.
Matysová, K. 2012. „Akulturace imigrantů v České republice.“ *Acta Oeconomica Pragensia* 20 (5): 24–35, https://doi.org/10.18267/j.aop.378.
Novotný, J., F. Polonský. 2011. „The Level Knowledge about Islam and Perception of Islam among Czech and Slovak University Students: Does Ignorance Determine Subjective Attitudes.“ *Sociológia* 43 (6): 674–696.
Pettigrew, T. F., L. R. Tropp. 2006. „A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory.“ *Journal of Personality and Social Psychology* 90 (5): 751–783, https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751.
Pottie-Sherman, Y., R. Wilkes. 2017. „Does Size Really Matter? On the Relationship between Immigrant Group Size and Anti-Immigrant Prejudice.“ *International Migration Review* 51 (1): 218–250, https://doi.org/10.1111/imre.12191.
Quillian, L. 1995. „Prejudice as a Response to Perceived Group Threat: Population Composition and Anti-Immigrant and Racial Prejudice in Europe.“ *American Sociological Review* 60 (4): 586–611, https://doi.org/10.2307/2096296.
Saková T. 2009. „Mediální obraz cizinců v ČR.“ Praha: Newton media.
Semyonov, M., R. Raijman, A. Gorodzeisky. 2008. „Foreigners' Impact on European Societies. Public Views and Perceptions in a Cross-National Comparative Perspective.“ *International Journal of Comparative Sociology* 49 (1): 5–29, https://doi.org/10.1177/0020715207088585.
Schlueter, E., E. Davidov. 2013. „Contextual Sources of Perceived Group Threat: Negative Immigration-Related News Reports, Immigrant Group Size and their Interaction, Spain 1996–2007.“ *European Sociological Review* 29 (2): 179–191, https://doi.org/10.1093/esr/jcr054.
Schlueter, E., P. Scheepers. 2010. „The Relationship between Outgroup Size and Anti-outgroup Attitudes: A Theoretical Synthesis and Empirical Test of Group Threat- and Intergroup Contact Theory.“ *Social Science Research* 39 (2): 285–295, https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2009.07.006.
Simonová, N. 2009: „Proměny v mezigeneračním přenosu dosaženého vzdělání v České republice v historické perspektivě.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45 (2): 291–313.
Soukup, P. 2006. „Proč užívat hierarchické lineární modely?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (5): 987–1012.
Stehlíková, Š. 2018. „Mediální obraz ‚uprchlíka‘ v českém tisku.“ Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.
Strabac, Z., O. Listhaug. 2008. „Anti-Muslim Prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of Survey Data from 30 Countries.“ *Social Science Research* 37: 268–286, https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2007.02.004.
Straková, J., J. Simonová. 2013. „Vliv navštěvované střední školy na občanské postoje středoškoláků v ČR.“ *Orbis Scholae* 27 (1): 27–47, https://doi.org/10.14712/23363177.2015.12.
Straková, J., J. Simonová. 2015. „Výběr základní školy v ČR a faktory, které jej ovlivňují.“

Sociologický časopis / Czech Sociological Review 51 (4): 587–606, http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2015.51.4.208.
Tormey, R., J. Gleeson. 2012. „Irish Post-primary Students' Attitudes towards Ethnic Minorities." *Irish Educational Studies* 31 (2): 157–173, https://doi.org/10.1080/03323315.2012.676234.
Wal, J. ter, L. D'Haenens, J. Koeman. 2005. „(Re)presentation of Ethnicity in EU and Dutch Domestic News: A Quantitative Analysis." *Media, Culture & Society* 27 (6): 937–950, https://doi.org/10.1177/0163443705057681.
Weil, F. D. 1985. „The Variable Effects of Education on Liberal Attitudes: A Comparative-historicalanalysis of Anti-Semitism Using Public Opinion Survey Data." *American Sociological Review* 50 (4): 458–474, https://doi.org/10.2307/2095433.
Wilson, T. C. 1985. „Urbanism and Tolerance: A Test of Some Hypotheses Drawn from Wirth and Stouffer." *American Sociological Review* 50 (1): 117–123, https://doi.org/10.2307/2095345.
Wirth, L. 1938. „Urbanism as a Way of Life." *American Journal of Sociology* 44 (1): 1–24, https://doi.org/10.1086/217913.